

ПОЕТЪТ РАЗКАЗВА ЗА СЕБЕ СИ

(Непубликувани интервюта и писма на Асен Разцветников)

Любомир Стаматов

У нас все още не е достатъчно изследвана онази част от епистолярното наследство на поети и писатели, която е най-пряко свързана с тяхното творчество. Става дума за обнародването на писма, дневници, бележници с планове и замисли, интервюта и други материали, които биха ни помогнали да надникнем по-добре в „светая светих“ на даден автор — в неговата творческа лаборатория. Обикновено те се съхраняват в държавни или частни архиви, в повечето случаи разпръснато, а не на едно място, което значително затруднява тяхното издирване и изучаване. Понякога щастливи находки помагат тези материали да бъдат открити и публикувани, като по този начин се хвърля допълнителна светлина върху творчеството на един или друг писател и поет.

Не е изучена досега и архивата на такъв интересен поет като Асен Разцветников. Неговата богата кореспонденция например е разпиляна у отделни частни лица и досега не е събрана на едно място. Все пак добре е, че оригиналите на част от писмата му се пазят и понякога се публикува нещо от тях.

Предлагаме на читателите три негови неизвестни интервюта и подборка от писма до Райна Савова. Интервютата се съхраняват в ЦДИА, ф. 142, оп. 1, а. е. 1, л. 13—20. Те вероятно са били подготвени за печат, защото Разцветников с присъщата си прецизност ги е преписал на машина, като е нанесъл някои поправки и допълнения. Интервютата не са датирани, но за второто и третото може да се твърди, че са писани: второто — през 1938 г., а третото през 1936 г. Резюме от второто интервю намираме в излизащия на френски език вестник „La Parole Bulgare“, год. II, 1938, бр. 538 от 19 юни. Годината на третото определяме от споменаването на комедията „Тартюф“ от Молиер, с чийто превод той се е занимавал през 1936 г.

Предлаганите интервюта представляват интерес за литературния изследовател, защото в тях са изказани ценни мисли за народната песен и нейното влияние върху Разцветников, за протичането на творческия процес у него, за задачите и целите на детската литература. Поетът искрено споделя и своята, макар и субективна, преценка за състоянието на поезията и критиката, като изказва и отношението си към тях. Особено интересни са самонаблюденията му върху протичането на творческия процес при него, за което малко автори са ни оставили лични засвидетелствувания.

Писмата на Разцветников до Райна Савова са плод на тяхната близо 20-годишна дружба, започнала в началото на 1918 г. В едно интервю — „За птичката, която от години с една трошица живее“ (в „Борба“, В. Търново, 1967, бр. 141 от 23. IX) — Р. Савова разказва за първата си среща с Разцветников: „Запознахме се на една вечеринка в дома на Никола Тихчев (хазани на Р. С. в с. Драганово, където тя е била учителка — б. а.). Носеше китара. Той свиреше прочувствено, но някак си плахо. Не ми направи нещо особено впечатление, нито музиката му, нито така — като човек. Беше плах, свит, сдържан. . . Една вечер, за моя изненада, той ми каза, че ме обичал, че не може без мене. Аз бях сдържана. Казах му: „Асене, ти знаеш,

че аз имам затъмнение на белите дробове и лекарите ми забраняват женитба.“ „Но и аз страдам от същата болест“ — каза ми той. „Тогава закълни се, че ще бъдем само приятели, до края на живота си, нали?“ Той мълча с наведена глава няколко минути, после с натъртен и бавен глас произнесе: „Заклевам се! Добре! Духовни приятели!“

Спонтанно избликнало любовно чувство преминава, макар и бавно, но остава дружбата между двамата, за която свидетелствуват и писмата. Те са неподправен документ за вълненията на поета, за неговите творчески търсения, самонаблюдения и безпощадни самоанализи. От тях научаваме много за идейното израстване на Разцветников, за отношението му към политическия живот в страната и т. н.

У Р. Савова се пазят към 70 от оригиналите на писма на поета. Част от тях бяха публикувани в сп. „Септември“, год. XX, 1967, кн. 11. Новата подборка е направена със съгласието и участието на притежателката им — дългогодишна учителка по литература, сега пенсионерка.

ИНТЕРВЮТА

*

1. Детство — първи унеси.

Първите ми поетически вълнения се дължат на народната песен. Имам в родното си село една стринка, която на млади години пееше много хубаво. Щом минеше вършитба, тя влизаше в своя стан и започваше да тъче и пее. Аз по цели дни се губех тогава от дома и бях все около нея. За хубавите ѝ песни, които тя повтаряше и потретиаше по мое желание, аз ѝ се оплаках, като ѝ носех вода от най-студения кладенец в селото, сечах дърва на дървника и бърках зоб на теленцето. Тия песни оставиха неизгладимо впечатление в душата ми. И днес не мога да противостоя на магнетичното влияние на народната песен. Нейните, често пъти монотонни и равни звуци, на вид спокойни, както изглежда спокойно морето, в чиито дълбини бушува гибелното мъртво вълнение, ме вълнуват и покоряват с неотразима сила.

2. Какви мисли или чувства стимулират предаването на преживяванията Ви?

— Какви мисли стимулират предаването, не зная, но какви мисли го следват — това мога да го кажа; съзнанието, че вършиш нещо с цената на здравето си, едно нещо, което ценят отделни хора, а колективът — не цени. У нас по-добре да имаш дълги крака, с които вземаш по 100 м за 10 секунди, отколкото да напишеш дори самия „Фауст“.

3. Вашето мнение за българската литература и какво мислите за изникналото напоследък нейно разнообразие?

— Нищо по-хубаво за литературата от разнообразието. Русите казват: от много масло гозбата не (се) разваля.

4. Вашето мнение за въздействието на литературата върху живота?

— За голямо съжаление досега само живота е въздействувал върху литературата, а не тя върху него. Не зная дали някога ще дойде това щастливо време, когато литературата ще влияе на живота; гласът на литературата е глас на човешкото сърце, а светът е твърде много жесток и неправи, за да има причини да запуши ушите си пред гласа на сърцето.

Какво да пожелае на българската литература — на това клето цвете, което тая година биде почти задушено от плевелите. Още един поне градинар, защото неколцина смели люди почти изгубиха дух и удавени от организирания пристъп на злобата, сложиха в недоумение копачките си.

1. Мога да работя навсякъде — в стаята, на улицата, в трамвая (никога в кафенето), сред природа — понеже не употребявам молив и хартия, а си декламирам наум или полугласно. Поради това помня науст почти всичко, което съм написал. Особено ми тежи навика да продължавам работата си по улицата; вървя в такъв случай, както се казва, като през турски гро-

бища, блъскам се о хората и не поздравявам познатите си. Като се прибави към това нещо и обстоятелството, че много трудно запомням лица, тия два мои недостатъка стават истинско нещастие за мене: три четвърти от враговете си дължа на тях, макар че при всяко ново запознанство предупреждавам. Уви, хората никога не могат да разберат и извинят ония човешки недостатъци, от които самите те не страдат, а си остават с убеждението, че не ги поздравявам от надутост, съмнение и всякакви други.

2. Може би тъкмо обстоятелството, че е безполезна, поне у нас. Вгледайте се в живота на околните си и ще видите, че има един вид хора, които влагат голяма любов и грамадна енергия именно в работи, що са безполезни; същите хора свършват съвсем неохотно полезните си работи.

Това е вероятно несъзнателен протест на личността против обществото, което е взело човека от пещерите и горските му леговища, настанило го е в мобилирани стаи и му е нахлузило на врата яката и вратовръзката, които аз мразя от дън-душа, защото те са хомътът, с който хората теглят след себе си една кола, претоварена с условности, съображения за изгоди и вреди, фалшиви усмивки и лицемерни състрадания.

Да се занимаваш с поезия в днешния материалистичен век, това значи да изпитваш замаяващото, парливото, престъпното блаженство, което изпитва един ученик, който избягва от час и отива да се разохожда в Борисовата градина.

3. Работя само сутрин. Трябва да бъда облечен, изчеткан и измит и стаята ми да е почистена и наредена, иначе ми се струва, че това, което работя, не ще излезе хубаво. По същата причина, когато стихотворението бъде готово и пожелае да го напиша на хартия (което може да стане месеци, след като е било вече готово), хартията трябва да бъде спретната и ръкописът красив и четлив.

4. Не зная какво точно разбирате под думата вдъхновение, но когато у мен е назряла идеята за някое стихотворение, от което един стих, често пъти само един образ, ми е минал през ума месеци или години по-рано, случва се след това, че някога достатъчен е един събуден спомен, акорд от музика, изглед от природата или човешко лице; изведнъж ме връщат към тоя стих или образ, той започва да се върти в ума ми, непрестанно, като на дента. Овладва ме тогава радостта, която изпитва човек, когато иска да извърши нещо хубаво, и едно нервно напрежение, от което не мога да се отърва ни денем, ни нощем.

Края на всичко това бива едно или няколко стихотворения и разболяване от безсъние. (Написано: „Поради това аз мразя вдъхновението“ — после зачеркнато.) Нека ония читатели, които са се измъчвали да четат работите ми, се утешат: първият наказан от монте стихове съм аз.

*

1. Приготвил съм книга за деца — нарича се Хороводец Пата ран, съставена от весели стихове и гатанки. И в нея аз стоя на становището, което лежи в основата на 3-те ми по-раншни книги: че изкуството за деца е също така сериозна и тежка работа, както изкуството за възрастни. В общата съкровищница на литературата има книги, които не са за деца, но книги, които не са за възрастни, няма, т. е. хубавата детска книга трябва да увлича и възрастния, а не да изглежда глуповато-наивна в неговите очи. Следвайки тия свои възгледи, аз поставих в книгата си за възрастни „Планински вечери“ цикъл стихотворения, печатани вече в детските ми книги, и тоя цикъл е един от ония, за които критиците се отзоваха най-благосклонно.

2. Стихотворенията са писани през последните три години между другото, така както се пише изобщо у нас. Това между другото е според мене основният недъг на нашето изкуство. Всенизвестно е, че никое дело не може да излезе успешно, ако човек не му посвети всичките си сили, дните и нощите си. А това може да стане само ако културният творец може да живее от работата си — нещо, което у нас е невъзможно; причината е ограниченият пазар и главно невежеството на читателя.

— Но някои среди, дори писатели, твърдят, че винаги е у самия български писател, защото бил далеч от живота?

Никой писател не може да излезе извън живота. Книгите на писателите, които споменахте, се харчат по-малко, отколкото на ония, които според тях са „далеч от живота“.

3. Какво мислите за новата ни литература — разказ, поезия и драма?

— По това и не съм мислил. Не ме карайте да навлизам в територията на критиката, че сега е епоха на санкциите.

Има между младите — дарования, които са истинска радост за мене, но ми е неудобно да ги назовавам, защото ми са приятели, нещо, което впрочем е съвсем естествено; тъй връзките и приятелството в литературата се сключват въз основа на взаимно разбиране и ценене.

4. Какви литературни планове имате за в бъдеще?

Имам известни планове в областта на драмата, но кой човек не живее с планове, от които обикновено нищо не излиза?

5. Не работите ли върху някакъв нов превод?

Неотдавна излезе от печат второто доста преработено издание на Херман и Доротея. Сега превеждам Тартюф за Народния театър. Преводът — извънредно труден, защото оригинала е в изискани свършени стихове. Едва ли е възможно да се приближи човек до него.

6. Защо тогава не го преведете в проза?

В проза има вече няколко превода. Споразумението ми с Народния театър беше да бъде в бели стихове, но когато започнах, разбрах, че само римуваният стих ще даде на българския слушател (читател) поне едно далечно напомняне за тая прекрасна книга.

ПИСМА

I

15. II. 1918 г.

Картичка
„Страдания на младия Вертер“
от Е. Бош

... Сълзи, малки бляскави сълзи капят от големите клонки, що гледат право през моя прозорец. И тъй тихо и печално е, сякаш някой току-що е плакал по нещо загубено навеки. Може би ...

Помръзналите клонки на душата ми тръпнат от ледното предчувствие, че може би цветя от скреж ще ги увенчаят вместо цветята на любовта.

Вертер! Вертер!
А. К.

2

20 май 1918 г.
с. Калтинец

До
Драганова
Райна Савова

... Бавно отминават край мене дните на безрадостната пролет, възвели поглед към вечността. И всякой от тях отнася по частица от душата ми.

Всяка вечер, когато потърся сметка за това, което е трябвало да бъде през деня, аз намирам нова празнина в душата си и с болка виждам ужасът да свети по жълтите зеници на вечността.

„Как хороши, как свежи были розы. . .“ Блазе му, който през сълзи може да каже тия думи. За него все има нещо, което е било и което никога няма да умре.

Аз не мога да ги кажа. Аз умъртвих у себе си това, което трябваше да живее, защото то разтерза до кръв душата ми. И ето ме сега пред бездната: гърдите ми пустеят с всеки миг. И ще дойде може би ден, когато всичко ще бъде свършено. Само аз ли съм виновен? Бог знае. . . Може би още някой желаше това. . .

А.

3

8 ноември, 1918 г.
с. Калтинец

Райна Савова

Тъкмо си бях забил носа в една папка, пълна с прах и дървеници, иде раздавача и ми носи твоето малко пликче, прилично на хапче хинин. Веднага съобразих, че това е един прекрасен повод да изляза навън, защото според канцеларската етикеция писма пред началство не се четат — и ти изръкоплясках умствено.

И ето сега, на връх Димитровден, въоръжен с всевъзможни сини и зелени мастила, сядам да ти благодаря, дето прашаш хапчета, които действуват тъй рационално против канцеларската хрема и скука.¹ Жалко само, че не мога да се възползувам от любезното ти предложение и да се накитя и аз с това хубаво име, което сега носят забодено на вехтите си капели и ония, които не са го сънували даже. Мене ме пиши вече умрял, момиче! Сега нас, младите телеграфни, ни зачислиха към 43 набор и никой не може да шава. Впрочем аз преди две-три седмици доста „пощавнах“ и малко остана да се озова без всякакво предписание на оня свят и да оставя в неутешима скръб почитаемата Главна дирекция на пощите, телеграфите и телефоните, но за щастие, в решителния момент баба Петковица² пристигна, тежко въоръжена с многобройни бохчи, кошници и дамаджани, и „спанския салгън“ биде принуден да се оттегли в безпорядък. Ами аз чувам, че тоя „салгън“ много шетал из Софията — тебе не те ли е пипнал още? Санким то е голям героизъм от твоя страна, дето не си се озовала в Оряховицата (Горна Оряховица) до сега. Монте адмирации по случая. Продължавай и за напред да отстояваш все така „енергично“ и чети, пиши и се просвещавай — там поне имате електрика, а то ние тук едва успяваме по знатни и незнатни пътища да се снабдим с малко газ, колкото да си парфюмираме фланелите, за да не ни газят „салгъна“.

Да ти съобща нещо интересно, като за женско любопитство, не зная. Вярвам, че Паунка³ ежедневно те продоволствува с пресни новини и клюки из „Горната“. Тук особеното е това, че напоследък хавата си много развали поведението. По цели дни и нощи есента чука и скимти под прозореца ми и листата на липата бавно се ронят, а моя Хайне, когото едвам разбирам и проумявам с помощта на едно доста почтено число тънки и дебели речници, казва, че те шепнели за „бялата и хубава зима“. Аз не знам доколко тая зима, която иде, ще бъде хубава в суратя, но досега съм изпратил сума обгербвани и необгербвани молби до дяда Петка,⁴ за да ми докара дърва и чукани. За жалост, обаче и до днес напразно се вирам с надежда към сивия север, където се вият само мъгли и врати. . . Перспектива до висша степен трагична и печална, както виждам.

¹ През 1918—1920 г. А. Разцветников работи като телеграфист на гара Горна Оряховица, като живее в с. Калтинец — работническо поселище на два километра от гарата.

² Майката на поета.

³ Паунка Савова — сестра на Райна Савова.

⁴ Петко Т. Коларов — бащата на А. Разцветников, дългогодишен учител и читалищен деятел.

Седнала си да ревеш, че от Драганово не ти били пишели. Остави ги холан, сега до писма ли им е дошло! Там сега са си отишли и насъбрали цял рой разнокалибрени кавалери и са се почнали вечеринки и утра от най-музикален и литературен характер. Те и на мен не пишат и аз не им пиша.

По право трябваше да изкарам табана до края и тогава да кажа — „свършвам, защото няма вече място“ — както му е реда, но аз чак такива големи маневри няма да правя или ще свърша ей тука, още повече че ти толкова малко ми писа. Нищо. Простено да ти е — друг път ще гледаш да си поправиш поведението. Много ти здраве.

А. Коларов

4

28. I. 1919 г.
Гарата

София
Г-ца Райна Савова
ул. „Дунав“, № 41

Получих книжките и ти благодаря за услугата. Не бой се, не съм толкова напреднал, че да чета френски стихове, ами искам ей тъй да си набавя от сега още за времето, когато ще мога да ги сричам.

Аз напоследък зарях всякакви езици и се отдадох на болшеvizъм, па да видим къде ще му иде края.¹

Нищо особено. Понеделник си отивам в Драганово, 30-дневен отпуск.

Асен

¹ В началото на 1919 г. А. Разцветников е приет за член на партията, за което пише и на Д. Найденов в едно свое писмо до него от 12 февруари същата година.

5

18 март 1919 г.
Драганово

Г-ца Райна Савова
ул. „Дунав“, № 41
София

Мислех по-обширно да те занимам и запозная с живота на тукашните даскалици въобще, но ме домързя, но пък и не си струва да се занимава човек с такива работи в тия революционни времена.

Аз съм тук 30-дневен отпуск — до април. Не мисли, че преживяваме както едно време. Поне аз — не, защото всичките даскалици са ме намразили, че съм ги подигравал, защото не били като мене теснячки.

Виж с другите добре си живеят, милват се, целуват се и чорт знае още що. . . Но. . . те ще дойдат болшевиките, че аз ще им дам едни вечеринки и утра! . . . Ако се обадиш, ще направиш хубаво.

Много привети. Асен

26. V. 1923 г.
София

Г-жа Райна Савова
учителка-реалката, Сухиндол

Не знам как да се извинявам: цяло щастие би било за мен да можех да измисля нещо и най-напред на дяда Петка в Драганово щях да го пиша. Все пак най-главната причина да мълча толкова време беше желанието да ти пиша по-дълго за живота ми в Германия,¹ за тук и пр. и да отговоря изобщо по-пълно на първото ти писмо. Но туй предполагаемо дълго послание има участта на всички мои крупни произведения: да бъдат вечно в проект. Всичко това, без да желая обаче, е станало причина на едно недоразумение: била си в София и си питала Ив. Кузмич,² а не си дошла да ме намериш в редакцията, където замествах Дмитрий,³ който ходи да си лекува болното от любов сърце. Поне за него трябваше да не се стърпиш — щом като си разбрала, че е болен. Много ти здраве от двама ни.

Аз зурбя за първи изпит.

Асен

А. Разцветников е бил в Германия (Франкфурт на Майн) от април 1922 година до 29 юли същата година, където е мислел да следва филология.

² Учител по литература и колега на Райна Савова, приятел на Разцветников.

³ Става дума за Димитър Найденов, известен комунист-журналист.

Подписвал се е с псевдонима Дмитрий Цензор. Приятел на поета от ученическите години в Търново. Дватама сътрудничат заедно на сп. „Червен смях“, в. „Звезда“ и други партийни издания. Д. Найденов е оказал голямо влияние върху идейното оформяне на Разцветников, следил е и е подкрепял неговото развитие като поет. Приятелството им продължава до края на 1924 г., когато Разцветников напуска „Нов път“.

7

28. II. 1928 г.
Габрово

Г-ца
Райна Савова
учителка — гимназията, Пещера

И ти като мене никнеш, дето не те сеят. Аз очаквах да те чуя в Горна Оряховица. А от изпитите ти решително нищо не разбирам: та кое собствено си издържала, щом френски език си отложила? Само държавния по български ли? Или и него не? Аз още се каня да взема решение от кога да взема да чета. Коли не дирих повече, но си изписах Вондрак на немски (900 лв.). Изглежда, че лятос ще се чете. „Двойник“ ще ти изпратя при условие, че ще го имаш само за архивата си: знаеш, че не го разпространявам.¹ Края му ще излезе наскоро във „Вестник на жената“. Днес ми пишат да им дам биографични данни, че щели да ми дадат портрета. Крайно неловко положение. Понастоящем ме занимава мисълта за една своеобразна немска граматика. Ако излезе нещо, ще я видиш. Тук е още зима, сняг и леден вятър.

Много привети, Асен

¹ Поемата „Двойник“, писана през 1926 г. и излязла от печат в началото на 1927 г. Но книгата не носи нито дата, нито място на изданието. Г. Цанев предполага, че е издадена в София. (Вж. А. Разцветников. Избрани произведения в три тома, София, 1963 г., т. 1, стр. 323.)

15. III. 1928 г.
Габрово

Райна Савова
Пещера

Твоята картичка дойде само един ден по-късно, отколкото трябваше. Пратил бях биографичните бележки — след двумесечно колебание. Не искам да кажа, че щях да те послушам — ако бе преварила. Ти знаеш, че аз много питам, всичко изслушвам, съгласявам се искрено с някои, но когато дойде да решавам, изведнъж постъпвам не тъй, както са очаквали всички и аз самият. В мене живее някакъв тъмен дух, който ми заповядва в решителния момент. Това при други случаи.

А за случая с портрета си имам и много сериозни съображения. Ти знаеш колко се блазня аз от подобна слава, как постоянно изпускам и избягвам подобни случаи (ако желаех, отдавна още бих си видял името във „Вестник на жената“). Но дядо Петко напоследък не е добре. Аз го огорчих с отказа си да ида на село да ме види (имам причини за това). И понеже той цял живот ми е правил добрини, а аз съм му причинявал само неприятности — искам по тоя път да му доставя едно удоволствие, затуй станах сътрудник на „Вестник на жената“ и се съгласих да ми поместят портрета. Хубаво сторих, че се забавих, та ме изпревари Каралийчев — да не съм аз.

С поздрав, Асен

9

16. III. 1928 г.
Габрово

Г-ца Райна Савова
учителка — гимназията
Пещера

Вчера ти писах, но понеже нямах на ръка картичката ти, отговорих ти само на най-важното.

Изглежда ти много четеш и диоптрите ти не ти са вече достатъчни. Моето стихотворение беше посветено на либето на бившата госпожица Милетич, а не на някакво мое (за моето се само говори в стихотворението). На бай Нача аз дължа една такава отплата. Когато се запознах за пръв път с него — той извади от портфейла си едно мое хумористично стихотворение (с псевдоним Хенри Фей). Носел го повече от година у себе си, защото много му харесвало. По-сетне аз му поисках изрезката с обещание да му я повърна — но я загубих и го излъгах.

Моят изпит отива зле, т. е. още не мога да почна. Мисля да се явя на литературна група през октомври и да взема тези при Балан: „Българската басня“. Какви упътвания би ми дала — особено по отношение вкуса на Балан (мисля да направя нещо, което да харесва нему, а не на мене, защото нямам възможност да се подготвя толкова, че да мога да му правя опозиция без риск да ме скъса).

Много ти здраве, Асен

9. II. 1929 г.
Габрово

Г-ца Райна Савова
учителка — гимназията
Пещера

Драга Райна,

Съвсем не съм научил, че си напуснала Райково. Знаех само, че се колебаеш дали да заминеш за там. Слава богу — обади се най-сетне. Не ми пишеш обаче взе ли държавния изпит, или не.

Ръкописът на „Х и Д“ („Херман и Доротей“ от Гьоте) е сега в печатницата. Преводът може да те разочарова, защото си си въобразила, че ще е кой знае колко хубав. В сп. „Българска реч“ (ученическо) са напечатани първите две песни. Ако не ги намериш и не можеш да търпиш, додето излезе книгата — пиши ми: ще ти изпратя тогава откъс.

Тук нищо особено. Всичкото ми свободно време поглъщат преводите. Сега почнах „Вертер Машина“. Остаря се, Райна, остаря се. А сякаш вчера бяхме на 20 години.

Много ти здраве, Асен

11

5. III. 1929 г.
Габрово

Г-ца Райна Савова
учителка — гимназията
Пещера

Драга Райна,

Както винаги, тъй и сега се позабавих. Но не вярвам от това да е станало някакво нещастие.

Най-напред за стихотворението. Изглежда, че съм те неприятно засегнал лято с моята откровеност: аз обаче и сега продължавам да считам, че можем с тебе да говорим помежду си това което мислим. Че в списанието харесали стихотворението, което аз не съм харесал — това не е, никак чудно: щом редакторите пишат по-лоши стихове от твоите.

Новото ти стихотворение е технически по-сполучливо и може и него да поместят. Но не е до напечатването въпроса: аз искам да го пренеса в друга плоскост.

Всичките тия ледни вихри, огньове и смърти звучат някак фалшиво: това са някакви „гърмогласия в природата“.

Защо не ги захвърлиш по дяволите и да се опиташ да дадеш израз на това, което чувствуваш? Знай, че истинската поезия извира само от сърцето; а твоето сърце не е свързано близко с това движение, в чието списание ти пишеш.

Най-сетне, можеш да продължиш да печаташ подобни работи (те ще ти служат за насърчение), но да съсредоточиш вниманието си върху истинските си чувства. Това е моят съвет и мое мнение.

Скръбно е само, че и ти като мене не можеш да се откажеш от тая литература. Аз, да ти призная искрено, се чувствавам нещастен, чувствавам целия си живот неоправимо разрушен, дето не мога да убия склонността към поезия в себе си. Не, че не ми е възможно, без да печатам (напротив!), или дори да пиша. Но — дето ми е невъзможно да стана друг човек: практичен, умен (по днешна мярка) и жесток. Моята мечта бе: да убия тоя двойник, който живее в мене и се е просмукал навсякъде във всичките фибри на душата и тялото ми, като е отровил и задушил всичко. Три години се готвих аз за това, заради него свърших право; нанесох удара, но напразно. Двойникът възкръсна и си отмъсти жестоко.

Аз чувствавам духовни възможности в себе си и бих могъл навярно да стана един от-
личен адвокат, търговец, индустриалец, държавник, учен, но — във всяка работа се успява
чрез събиране силите на ума и сърцето.

Моето сърце е безнадеждно просмукано от склонност към поезия.

Стига толкова психология. Връщане от тоя път, по който вървя, няма.

Радвам се, че си намерила в Пещера такова духовно спокойствие, което те кара да не
чувствуващ зимата. Аз не съм тъй спокоен, колкото и да желая това.

Тия дни почнах да превеждам „Вертер“ (от Гьоте). Не върви, не ме привлича работата,
защото не е по-трудна, както „Х и Д“, и моят превод не се тъй много отличава от другите
планове.

Наскоро ще ликвидирам с дълговете си. С парите от преводите възнамерявам на есен
да запиша в университета. Разбрах, че без да посещавам поне един семестър, не мога да си
приготвя изпита. Сумата (12 000), разбира се, не ще ми стигне, но ще сключа пак заеми. Двама
мои колеги са ми обещали пари по за един месец, а и от братовчедата си пак ще взема. Ето ти —
планове.

Не помня дали ти съобщих, че ме викаха в София да редактирам хумористична страница
на в. „Лъч“ (на крилото Цанков). Беше случай тъкмо удобен за изпита, но отказах (даваха
ми 3500 лв.), не желая вече да се свързвам с партия. Колко души от ония, които ме ругаят,
че съм напуснал „Нов път“ по сметка, биха отказали и пропуснали един подобен случай?

Много ти здраве! Асен

12

19. I. 1930 г.
София

Г-ца Райна Савова
учителка — гимназията
Плевен

Драга Райно,

Истина е, че съм твърде много зает с работа, но не е това за жалост причината, дето не
отговорих на дължкото ти писмо от декември. Същинската причина е това, че на ония хора,
на които желая да пиша по-много и по-често, в края на краищата — пиша им най-рядко.

Това е моят ужасен навик, доста отдавнашен: да отлагам всеки ден по-големите си ра-
боти (литературни) и по-дълги писма под благовидния предлог: да намеря повече време и
настроение.

Какво беше това твое идване в София? Додето дойдеш и изчезна. Аз се разболях в петък
(преди ваканцията) от инфлуенца, която и до сега не ме е оставила. Види се, организъмът ми не
може да ѝ надвие поради това, че е отслабнал. Та трябваше да пазя стаята почти цялата вакан-
ция. Аз се надявах, че ти ще дойдеш, но като разбрах, че не ще го бъде и като ми размина
малко, реших аз да те намеря. Взех и билети за театър и струва ми се на третия ден на
Коледа почуках на портите на Илия Цонев.¹

Едно момиче ми събщи, че си заминала преди няколко дни.

Аз понастоящем се занимавам с превеждане от немски детски и изобщо училищни песни.

„Хемус“ готви музикален сборник. Ангажирах се с тая работа, преди да ме назначат
на служба. Скоро ще се отърва от нея (има дадени песни за превод на други: Лилиев, Габе
и др.).

¹ Илия Цонев — зет на Райна Савова. Води нейната сестра Мария Савова. По това време
той е началник на Химическия институт в София.

Пиша с псевдоним „Калесник“ в „Слово“, обикновено пред празник. Мисля да издам тая година две сборки: една за деца и друга за възрастни. Но ще видим.

Скоро ще се явя и в „Златорог“.

Това — да не се сърдиш, че не те посвещавам в плановете си. Пиши ми ти сега за своите сказки.

Много ти здраве, Асен

13

3. II. 1931 г.

София

Г-ца Райна Савова
учителка — мъжка гимназия
В. Търново

Драга Райна,

Навярно те е разсъдила новогодишната ми визитна картичка. Прощавай, аз исках само да се пошегувам, както винаги. Животът е тъй горчив, та шегата е нужна твърде често, иначе не бихме могли да го понесем.

Пиша ти това писмо между другото и с известна користна цел. Като се обадиш, да разбера, че си още в Търново (от де да зная, че не си напуснала и заминала някъде — нали по това си приличаме), ще ти пиша пак. За да не се уплашиш от „користната цел“, съобщавам ти предварително — работата се отнася до една справка в окръжното инженерство.

Най-прясната новина тук е, че оженихме Каралийчев за Вела Ушева. (Тя е доста години по-възрастна от него, та на мнозина не им се вярваше, че годежът им ще свърши със сватба. Тия неща действуват заразително на старите ергени: полезно е по-често човек да присъства на сватби и годежи, а аз от 10 години едва ли съм видял две-три церемонии. Неочаквано открих, че съм вече на 33 лазарника и нещо, т. е. скоро ще бъда „на попрището жизнено в средата“. Но човек тъй свиква с положението си на ергенин, при което всичките му плановете се въртят около него самия, та мисълта, че ще трябва да се отклони от своя път, като център на вниманието му стане семейството и деца, се явява просто страшна.

Не отдавна един мой познат ми показа в „Утро“ и ме попита да не би аз да съм дал там следното обявление: „Женитба“. Господин 33 г. вишист, страдал от гръдна болест, търси другарка със същите качества, цел: задружен хигиеничен семеен живот, без деца“. „Понеже“, казва ми, „не съм аз (той има същите тия изброени качества), трябва да си ти!“ Не бях аз, разбира се, но ако аз бях дал това обявление, едва ли би било много различно. Устно щях да добавя само: да не му се меси съпругата в литературните плановете, т. е. да не пречи изпълнението им с различни сцени, сълзи и припадъци, когато ѝ се откаже да бъде заведена на гости, на театър, по-право — на бал и други подобни (не би било катастрофално, ако имаха едно дете).

Разприказвах се много за тия работи (а часът е вече 12 — ето ти тебе „задружен — хигиеничен живот“!), види се, аз да се утеша, че още съм незадомен, както се казва. Пък и може ти да ми дадеш някой полезен съвет в тая насока — нали вече имаш опит (и то твърде горчив) в тия работи. Мислиш ли, че би било възможно изобщо да се ожени човек при такива „условия“ — за чийто нарушения има само една санкция: нови нарушения (нови неприятности).

Късно стана вече, та дремя и недоваждам какво пиша. Особени новини лично за мене: превеждам „Песен на нибелунгите“. Докато свърша тоя превод, нещастните ми последни четинести косми ще изпаднат.

Ти какво правиш?

Много поздрав: Асен

29. IX. 1936 г.

София

Драга Райно,

Имам към тебе една молба, която е и същевременно и отговор на изказаното от тебе желание, когато се видяхме лятос.

Въпросът е за „Планински вечери“ и за „Илиада“. По силата на едно споразумение, което Чипев е направил с Вранчев зад гърба ми и което споразумение аз едва тая година узнах; на всички искания за „Илиада“ от тука и от провинцията Чипев отговарял, че моят превод е изчерпан и пращал вместо него Вранчевия. В отговор на това аз реших да вляза във връзка направо с учителите, колкото и неприятно да им е това, поне докато направя второ издание, което може би ще бъде издадено от Министерството на просветата.

Цената на книгата е 25 лв. На тукашните учители я давам по 12,50 лв., т. е. с 50% отстъпка, а те я продават на децата по 15 лв., като повечето от тях използват останалите 2,50 лв. в полза на бедните ученици. За провинцията най-хубаво е да се продава на децата по 16 лв., а останалата сума от 3,50 учителят трябва да използва за разноски и покриване загубата от неплатени екземпляри. Виж, моля те, какво можеш да направиш, ако имаш шест клас, или пък предай горните условия на учителя, който има тия класове. Същото стори и с девическата гимназия.

Цената на „Планински вечери“ е 30 лв. И нея можеш да получиш с 50% с прибавка на един надписан за тебе екземпляр. Остава само да ми пишеш колко екземпляра да ти пратя.

Това по търговската част.

По литературната — нищо особено ново. Напоследък тук са дошли провинциални писатели (ти не членуваши ли в техния съюз?) с намерение да превземат София. Хайде, рекох, дано от тях дойде нещо ново, а то столичните писатели, и буржоазни, и пролетарски, са вече много блазирани, остарели и потънали в тинята на взаимното изияждане. Но какво, уви, излиза? — Съюзът на провинциалните служители на музата идва в София, за да се разцепи! Ха сега де. Иди, че вярвай в скромната, добродетелна и идеалистична провинция.

Аз още се мъча над „Тартюф“. Изглежда, че не е лесно да се отартюфи човек — и то изисква мъка и изкуство. Тия дни почвам петото действие и след 1, 1 и 1/2 месеца ще се отърва от него. Друго нищо не правя. Ха, щях да забравя: Коюмджиев ще ми издаде детска книга „Хороводец Патаран“: сега се илюстрира Тусузов.

Похвали се ти сега как прекара лятото на Адриатика и какви есенни планове имаш.

Хайде, много ти здраве на тебе и на всички познати. Асен

1. XII. 1936 г.

София

Драга Райно,

Писмото ти и записа от 2600 лв. отдавна получих, но все чаках оня господин да ме подири, та тогава да ти отговоря. Сметнах за по-сгодно да оставя той да пожелае пръв споразумението, защото се боях, че иначе ще бъде по-неотстъпчив. За съжаление той, като всеки мошеник, се оказа, както виждаш, по-хитър — не пожела той да започне пръв.

Доколкото си спомням, преди години бях чел по вестниците за мошеничествата на това бюро — мисля, че го бяха закривали даже. А пък и ти, ако си искала да видиш къде е Божи гроб, т. е. къде е заровен Бог, не е трябвало да харчиш толкова пари и да си правиш такова

голямо главоболие: той е заровен и погребан, без надежда за възкресение, във всяка човешка душа край нас, и в самите нас. Малко на висок стил излезе това, но е истина.

Напразна е тревогата ти за загубените книги, изпратени ти са 200, а не 210. Броих аз, броили са ги и на книжарницата. (Твоят ученик Попов, Тодор от Драганово, който работи при моя племенник и студентствува.) Пък и да си ги загубила наистина — опрощаване на дълговете в духа на времето. Книжките („Илиада“ и „Планински вечери“), които ти са останали, ще задържиш за догодина.

Радвам се, че твоят германец¹ се е заинтересувал за моите стихове, но не знам защо имам една малка студенина към него: все ми се вижда подозрително, дето един чужденец обикаля българската провинция, за да учи български език. Минава ми през ума, че е някой агент на германския генерален щаб, който се интересува в същност от съвсем други неща; а левичарските му и противохитлеристки настроения ми се чинят маска. Кой знае, може би съм много несправедлив към човека, но времената днес са такива, че всичко може да се допуска. На всеки случай ще потърся Ж. К.² и ще ти пратя.

На четене в Търново преди Коледа ми е абсолютно невъзможно да дойда. Толкова много съм зает с една глупава работа, че не мога да отделя време да си купя една вратовръзка дори.

На Ив. Кузмича много благодаря за прославата. В марша, т. е. химна на гимназията, съм направил поправка. Прилагам я тук.

За Илиада имаше критика (навярно си я видяла) в Уч. преглед. Дадох автора ѝ в съд за подправяне на цитати. Ще му отговаря и в Уч. Пр. и ще го поставя на мястото му. Той е агент на оня търговец Вранчев.

Много съжалявам, че не мога да чуя как си ме разбрала, т. е. как си режисирала твоя ученик — при изпълнението на „Изповед“. Трябва на всеки случай да ти кажа, че у мене „Бог“ не е с брада; това понятие за мен обгръща всичко онова, което лежи вън от нашите сили, онова, което не можем да победим, което ни кара да идем в света без наша воля, да растем и стареем и да си отиваме от света, въпреки нашата воля; пространството, времето; онова, което ни убива със своята грандиозност, непостижимост и вечност.

Пропусна да ми пишеш едно много важно за мене нещо: искала ли си от Чипев „Илиада“ повече екземпляри, та не ти е пратил, или си искала само десет. Ако той не ти е пратил — под предлог, че няма — препрати ми писмото. О т г о в о р и м и с няколко думи за това.

Всичко хубаво, Асен

Не зная по какви пътища се е прочул тоя ваш химн, но преди време ме помолиха от Сливенската гимназия да им напиша подобен химн. Завчера пък Ив. Хаджов ме убеждаваше да напиша и на III-та мъжка гимназия. И на едните, и на другите отговорих, че не съм фабрикант на химни и че за Търновската гимназия съм написал, защото имам отношение и обич към нея.³ При второто издание на ПЛ. В. тоя химн ще го сложа: съжалявам, че го забравих при първото.

¹ Карл Лерман — антифашист и комунист, избягал от хитлеристкия лагер в Бреслау. Професор по литература в Швейцария.

² „Жертвени клади“ — първата стихосбирка на А. Разцветников, излязла през 1924 г.

³ А. Разцветников е завършил Търновската мъжка гимназия (1912—1916).